

**MÍSTO RANÝCH AMERICKÝCH DĚJIN
V ČESKÉM HISTORICKÉM BĀDÁNÍ
A V UNIVERZITNÍ VÝUCE
PO ROCE 1989:
PŘÍKLAD, INSPIRACE,
OBČANSKÁ VÝCHOVA NEBO
ZBYTEČNOST?**

SVATAVA RAKOVÁ

Mezi nesčetnými úkoly, které vyvstaly před českou historickou vědou po revoluci 1989, stála na neposledním místě nutnost obnovit nadlouho přerušené spojení s evropským a americkým dějepisectvím. Normalizační politika a cenzura zmrazily nejen možnosti osobních a pracovních setkání historiků na mezinárodních konferencích a zahraničních stážích, ale i pravidelný tok informací v podobě knih a časopisů, nezbytných pro udržování kroku se světovými trendy. Pro nápravu situace bylo třeba nejprve systematicky identifikovat, poté si osvojit a konečně začít ve vlastní práci využívat tematické, koncepční, metodické i technické převraty a novinky, jež v období naší izolace zásadním způsobem měnily vnímání dějin v zemích s možností svobodného nebo alespoň méně reglementovaného rozvoje společenských věd.¹

¹ O striktním omezení vztahů oficiální československé historické vědy v období normalizace i k dříve přijatelným periodikům typu *Annales* vypovídá článek MAREK Jaroslav – ŠMAHEL František, *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, Český časopis historický (dále ČČH) 97, 1999, s. 13–15.

Modernizace českého historického bádání ovšem neznamenala pouhé oproštění od povinného doktrinálního marxismu (nebo lépe marx-leninismu), nýbrž vyžadovala schopnost přijmout vlastní názorovou orientaci, identifikovat se se soustavou doposud jen zpovzdálí pozorovaných občanských a mravních postojů, a to vše ve světě, který po zhroucení mocenské opory komunistické ideologie procházel jedním z největších hodnotových otřesů tohoto neklidného století. Voláním po scientismu, objektivitě a nestranném bádání mnozí členové historické obce na počátku 90. let přirozeně reagovali na zánik normalizačního ideologického diktátu, zároveň však – často podvědomě – oddalovali nevyhnutelný okamžik volby vlastních občanských a badatelských východisek.

Zároveň se stále více stávalo zřejmé, že pouhé důkladné seznámení se se světem západního dějepisectví nepřináší automaticky lék na domácí neduhy. Češi v 90. letech žili v rozdílných očekáváním, byli formováni odlišnou historickou zkušeností a cítili naléhavost jiných otázek, než jaké poutaly zájem jejich západních kolegů. Mechanické přenášení pojmových kategorií a příslušného kognitivního aparátu, vyvinutých s ohledem na potřeby a neduhy internacionalizovaného společenství demokratických „společností hojnosti“, muselo v domácím prostředí nutně působit cizorodě, uměle a někdy i směšně. Nicméně tato témata, zčásti rozpačitě a zčásti pejorativně označovaná za postmoderní – rasa, etnicita, gender a jiné formy odlišnosti, popřípadě stavy nevyhraněnosti a nejednoznačné identity -, existují a budou spolu s vyžíváním české společnosti nepochybně přitahovat stále více naši pozornost bez ohledu na sympatie či odpor nebo dokonce opovržení jednotlivých badatelů. Větší ohled na politicky korektní dějiny si ostatně vynucuje rychle se měnící společenská objednávka, kterou přináší české úsilí o koordinaci právních – a tím přirozeně i morálních, společenských a etických – norem a standardů s poměry evropských a euroatlantických společenství.²

² Tato změna společenské objednávky se mimo jiné odráží i v zadání diplomových prací studentů magisterského oboru amerických studií na Institutu mezinárodních studií FSV UK, kde byla v roce 1999 (resp. 2000) úspěšně obhájena témata *Pozitivní (afirmativní) akce* (Marcela Cholevová) a *Politická korektnost jako snaha o společenskou změnu* (Jiří Schneider).

Studium a výuka dějin států, které se staly průkopníky nejrazantnějších průlomů do tradičních představ o pojetí a poslání historické vědy, nabývají v tomto kontextu zvláštní význam. Vedle základní povinnosti vyplnit informační mezery a možnosti použít historického příkladu západních demokracií jako svého druhu výchovy k modernímu občanství poskytuje tento zdánlivě marginální přívěsek k mohutnému tělu národní historiografie příležitost uvést na domácí scénu nejen nová témata, ale především nové diskursy a perspektivy pohledu, které citlivá místa národní paměti dosud snášejí jen obtížně.³ Právě proto, že se jedná o cizí (a tedy emocionálně inertní) látku, mohou tyto diskursy a koncepce či lépe konceptualizace nalézt ohlas i u konzervativnějších konzumentů historie, odchovaných v tradicích pozitivismu a marxismu a rezervovaných vůči osobní angažovanosti (a snad i badatelskému riziku), jež s sebou nese uplatňování průkopnických hledisek v domácích poměrech.⁴

Jestliže zavedení systematické výuky dějin euroatlantických demokracií do univerzitních studijních programů mělo splnit tyto ambiciózní cíle, musely být do curricula vedle kursů o dějinách samých zahrnuty i kursy o jejich poznání. Teprve tímto způsobem se uvolňuje cesta k postupné domestikaci původně exotických koncepcí a paradigmat, které vznikaly v rámci radikálních inovací teorie znalostí od konce 60. let, včetně zrušení univerzálního subjektu a rozbití velkého příběhu. Obezřetnost v otvírání pomyslných dveří měla své opodstatnění, neboť postmoderní rozkolísání jistot a matoucí nahrazení „jiného“ (tedy protivníka a nepřítele) „jinakostí“ (otherness), t.j. rovnocennou množinou odlišnosti, konfrontovalo české vzdělance právě ve chvíli, kdy byli spíše připraveni na bezproblémovou změnu loajality.

³ Že se jedná nejen o pouhá témata, ale mnohem spíše o jejich místo v diskursu, dokazuje nedávný příklad „ženských dějin“ (LENDEROVÁ Milena, *K modlitbě i k bříčbu*, Praha 1999). Poměrně obsáhlá kniha je sice věnována různým aspektům existence českých žen v 19. století, od společensko-politické a literární angažovanosti po hygienu a kosmetiku, chybí však konceptualizace těchto témat a doprovodný výklad je zcela konvenční (např. kosmetika je vnímána jako znak ženské emancipace, nikoli jako součást *disciplining body*).

⁴ V tomto ohledu bylo možno stav českého historického vědomí diagnostikovat z průběhu jednání IX. sjezdu historiků v Hradci Králové 10.–12. září 1999.

Po rozdělení Československa a zejména s blížícím se výhledem na okamžik, kdy se proklamovaná duchovní a historická sounáležitost se Západem změní ve formální členství v evropských či euroatlantických strukturách, začala pak být v českém dějepisectví za úkol číslo jedna považována potřeba národního sebevymezení vůči „novým“ evropským sousedům.

Právě mnohostrannou roli výuky dějin měli na mysli univerzitní učitelé, kteří v roce 1994 zakládali magisterská americká studia v rámci Institutu mezinárodních studií na Fakultě sociálních věd Karlovy univerzity v Praze. Americká historická věda může sloužit jako příkladný model národní historiografie, která do sebe ochotně nasává myšlenkové a teoretické podněty zvenčí, aby je vzápětí přetavila podle vlastních potřeb a aplikovala na stále otevřené otázky vlastní minulosti, identity a tradice. Výuka amerických dějin, která měla tvořit součást v českém vysokém školství unikátní koncepce amerikanistiky jako komplexního teritoriálního, nikoli jazykovědného a literárního studia, tak dostala mnohem širší poslání než jen prezentovat řetězec dat, konvenčně chápaných jako národní milníky. Zároveň však bylo nutno při sestavování sylabů respektovat skutečnost, že americké dějiny nikdy nebudou pouhou historií jednoho národa; tak jako minulost Německa představuje veliké memento, USA svými dějinami znamenají pro většinu světa přes všechny nedostatky symbol svobody a záruku spravedlnosti, ať se to vnitřním kritikům zamlouvá či nikoli.

Tento příspěvek bude pojednávat především o situaci v oblasti raných amerických dějin (zhruba do skončení občanské války), jejichž studium a výuka je vlastním autorovým metier. První závažný koncepční problém se vynořil již s otázkou, v níž nejsou zajedno ani američtí univerzitní profesionálové, totiž kdy by měly standardní americké dějiny začínat. Jestliže byl nakonec ponechán v platnosti tradiční Jamestown, stalo se tak nikoli pro zvláštní zálibu pedagogů v anglocentrismu, nýbrž proto, že právě od tohoto okamžiku se na území dnešních Spojených států začal odvíjet velký příběh civilizačního střetávání, vzájemného tvořivého přizpůsobování příslušníků nejméně tří civilizačních okruhů, různých ras, etnických skupin, náboženství a ži-

votních stylů, typický pro formování amerického národa.⁵ Takto pojat měl kurs poskytnout první příležitost představit studentům „jiné dějiny“, odlišné od popisu tradičního sledu událostí, jimiž postupovala anglosaská demografická i ideologická expanze z atlantických břehů na Západ. Na druhé straně však bylo zřejmé, že má-li výuka plnit své občansko-výchovné funkce a mají-li studenti pochopit historické kořeny autority, jíž se USA těší v současném světě, je nutno odevzdat daň historickému presentismu a jako hlavní osu výkladu ponechat vznik a rozvoj politických institucí a funkcí sloužících k zakotvení a ochraně dodnes uznávaných demokratických a liberálních hodnot.

Významnou inspirací a zároveň užitečnou lekcí při sestavování takto koncipovaného výukového programu se stala diskuse, která se rozvinula v amerických akademických kruzích i mimo ně v souvislosti se zveřejněním tzv. standartů národních dějin v říjnu 1994.⁶ Osud tohoto velkorysého pokusu o reformu školské výuky historie na různých úrovních, jehož se podjali prominentní představitelé domácí historické vědy, příkladně ilustroval obtíže, na něž bude podobná iniciativa patrně narážet ve všech zemích budovaných na principu národního státu. Zažité představy o obsahu národní paměti a názory na jádro a podstatu národní svébytnosti jsou prostřednictvím škol a univerzit po generace předávány jako tezaurus formující společné vědomí národní hodnotové hierarchie. Jistota o kolektivní dějinné identitě a o národních prioritách, „zájmech“, přitom představuje jednu ze záruk předvídatelnosti společenského chování, tak potřeb-

⁵ V samotném úvodu kursu však není možné nezmínit nedávnou připomínku pětistého kolumbovského výročí. Záplava prací týkajících se zhruba prvního století americko-evropsko-afričké interakce, které mnohdy vznikaly na přímou objednávku či popud vědeckých a vzdělávacích center, totiž představují vynikající příklad velmi radikálního přehodnocení dějinné materie v souladu s potřebami a požadavky multikulturní koncepce společnosti konce 20. století. Přehled nového bádání o kolumbovské problematice a relevantní literatury přináší AXTELL James, *Columbian Encounters: 1992-1996*, William and Mary Quarterly (dále WMQ) 52, 1995, s. 649–696.

⁶ Vznik projektu a jeho osud jsou popsány v NASH Gary B. – CRABTREE Charlotte A. – DUNN Ross E., *History on Trial: Culture Wars and the Teaching of the Past*, New York 1998. Autoři náleželi k hlavním iniciátorům a tvůrcům výukové reformy.

ných v demokracii. Spor o to, které a kým vyprávěné příběhy z minulosti mají představovat závazné penzum historických znalostí (a tedy ovlivňovat představy o hierarchii obecných hodnot), je zároveň sporem o nasměrování vývoje občanské společnosti, o obsah otázek, které si bude klást.

Jinou odbornou diskusí, která poskytla cenné informace o zkušenostech z univerzitních výukových experimentů a přinesla řadu postřehů týkajících se kladů i záludností zásadnějších zásahů do tradiční výkladové struktury, bylo fórum k multiteritoriální koncepci raných amerických dějin, uveřejněné v časopise *William and Mary Quarterly* na podzim 1994.⁷ Popudem k této diskusi se stala provokativní studie reprezentanta tzv. *New West History* Jamese Hijiyy vybízející k revizi whigovského, nacionalistického a etnocentrického pojetí amerického vývoje jako vítězného tažení nositelů WASP hodnot směrem na západ, z něhož byly ovšem vyloučeny všechny skupiny, které se na prosazování zásad liberální demokracie přímo nepodílely.⁸ K nápravě situace a k odstranění především teritoriální a etnické marginalizace navrhoval autor projektu vypustit z výuky některá tradičně uváděná, avšak „zbytečná“ fakta (náboženské, stranické a zájmové střety uvnitř oficiálního příběhu, jako byly puritánská dohoda o „poloviční cestě“, spor o druhou národní banku či jednotlivé proudy pokrokářského hnutí z počátku 20. století), popř. méně významné prezidenty typu Ch. Arthura, a tak uvolnit místo pro nová témata, která by rovnoměrně reprezentovala etnika a kultury z nejrůznějších geografických oblastí pozdějších USA (Španělé, Mexičané, Francouzi, Rusové, indiáni). Na výzvu redakce reagovali na článek s různou mírou empatie a sympatie přední představitelé americké historické vědy (G. Wood, E. Countryman, R. Menard, M. Egnal, J. Rakove, D. Merwick), přičemž jejich příspěvky se většinou vyjadřovaly k obecnější problematice zavádění politicky korektních kritérií do výukových programů. Argumenty jednotlivých účastníků diskuse postihovaly nejširší škálu otázek, které s sebou taková revize přináší, od úvah o smyslu a hranicích kulturní války

⁷ WMQ 51, 1994, s. 717–754.

⁸ HIJIYA James A., *Why the West Is Lost*, WMQ 51, 1994, s. 276–292.

o ovládnutí minulosti přes pochyby o možnosti spravedlivě uspokojit marginalizované skupiny po praktické výčty výpustek a dodatků v nových sylabech. Sdělené zkušenosti znamenaly vodítko v neprozkoumaném terénu a snad umožnily vyhnout se krajnostem politicky korektní interpretace, k nimž by sváděla výlučná inspirace nejnovějšími výzkumnými texty.

Je trochu paradoxní skutečností, že reforma americké výuky dějin v podobě standardů, která tak nadějně začala uprostřed konservatismu 80. let, skončila na sklonku liberálních 90. let, po zhruba dvou desetiletích prosazování norem multikulturalismu a politické korektnosti v americkém veřejném životě, ve slepé uličce.⁹ Je tedy zcela namístě otázka, jak budou nové pohledy na dějiny, jež se snažila zavést, přijaty v zemi, která nemá ani zlomek americké zkušenosti s moderní etikou a technologií korekce dosavadního vnímání společenských hierarchií, ať se jedná o etnikum, rasu, majetkovou třídu či gender. Lze předpokládat, že přívětivější recepce „jiných dějin“ bude dána právě nízkou nebo dokonce nulovou emotivní angažovaností studentů v přednášené látce, která neohrozí žádnou z dosud vstřebaných základních jistot o jejich vlastní národní identitě. Jiným problémem k překonání je ovšem dlouholetou střeoevropskou tradicí vypěstovaná úcta k pozitivistické metodě, k dějinám jako kumulaci faktografických údajů a poznatků; přemýšlet o dějinách, natož rozpoutat historickou imaginaci dosud legitimně náleží spíše esejistům než akademikům-profesionálům.¹⁰

Jak tedy odpovídají kursy amerických dějin na otázku „komu náleží minulost“? Jeden z pěti bodů výukové strategie národních standardů, týkající se historické analýzy a interpretace, požadoval vštípit studentům schopnost uvědomovat si a porovnávat různé zkušenosti,

⁹ Tak soudí F. Kevin Simon v recenzi výše zmíněné práce Nashe, Crabtree a Dunna ve *William and Mary Quarterly* 56, 1999, s. 425. Ke konservativní kritice Standardů se připojila v lednu 1995 i rezoluce Senátu, která je odsoudila v poměru 91 ku 1. Multikulturní a pluralitní výuka dějin je ovšem na mnoha amerických univerzitách a kolejích samozřejmostí.

¹⁰ I v tomto ohledu se situace pozvolna mění, jak o tom svědčí např. TŘEŠTÍK Dušan, *Myslet dějiny*, Praha–Litomyšl 1999.

přesvědčení, pohnutky, tradice, naděje a obavy různých skupin lidí pocházejících z různého prostředí, brát v úvahu mnohostrannost perspektiv, v nichž vznikaly výpovědi zaznamenané v historických pramenech, i pluralitu jejich pozdějších výkladů.¹¹ Na druhé straně, jak již bylo uvedeno, nepovažovali autoři výukové koncepce za vhodné zcela z výkladu vymýtiti tzv. nacionalistické paradigma amerických dějin, tj. rozvíjení puritánského a osvícenského dědictví přes boj za nezávislost ke vzniku Unie, jejíž politický systém ztělesňoval principy zastupitelské demokracie a zaručoval občanské svobody. Přestože ideály amerických patriotů jistě zdaleka nesdíleli všichni členové koloniálního multikulturního společenství (natož všichni obyvatelé území dnešních USA, jak někdy vytykají radikální historikové), jevila se tato výkladová linie jako základní a nadřazená. Pouze svobodná společnost s fungujícími demokratickými institucemi a právními zárukami totiž umožňuje prosazovat nároky menšin či marginalizovaných skupin, byť jde o zdlouhavý a složitý proces.

Jestliže tedy za základní výkladovou platformu přijmeme dohodu, že americké dějiny jsou především dějinami cesty k moderní liberální demokracii a občanské společnosti, že je však nelze redukovat pouze na tuto cestu a „organizovat dějinný příběh jako soustavu přímých odkazů k současnosti“,¹² můžeme začít diskutovat o tom, která další témata by měla být do příběhu zahrnuta. Je přitom zřejmé, že nebezpečí prezentismu se opět nevyhneme, neboť vhodná mimo-whigovská témata nám podsouvají změněné priority současnosti, nikoli vědomé úsilí o „objektivizaci“ minulého světa. Historický diskurs se rozšiřuje o skupiny, které se v posledních desetiletích zvučně hlásí o pozornost, avšak nemáme záruku, že nám neunikají jiné ve své době významné sociální struktury, mocenské vazby, souvislosti a průniky, které se míjejí se současnou poptávkou.¹³ Zdá se, že zamě-

¹¹ *National Standards for United States History: Exploring the American Experience*, Los Angeles 1994, cit. podle NASH Gary B., *Early American History and the National History Standards*, WMQ 54, 1997, s. 583.

¹² BUTTERFIELD Herbert, *The Whig Interpretation of History*, Londýn 1931, s. 30.

¹³ Mezi nejvýznamnější výzvy ke koncepčnímu rozšíření výzkumných témat náleží zatím poslední fórum ve *William and Mary Quarterly* 56 (1999), č. 2, věnované prů-

ření některých nedávných prací poskytuje určité koncepční řešení nevyhnutelného omezení vědeckého zájmu na „módní“ předměty, jejichž široká škála zahrnuje zanedbávaná etnika stejně jako okrajové profesní skupiny či ostrakizované jedince. Výzkum se totiž zaměřuje nikoli na definitivní status (etnicita, společenské zařazení, *gender*), popřípadě genezi tohoto statutu, nýbrž na přechodný stav, nevyhraněnost, nepříslušnost, rozdělenou identitu symbolizovanou skutečným moderním pasem, zhmotnělou propustkou do jiného světa.¹⁴ I tento pohled je ovšem projekcí dnešní reality, oplývající emigranty, uprchlíky a lidmi vykořeněnými, nicméně v amerických poměrech se jedná o všudypřítomný jev od samého počátku koloniální historie. Na rozdíl od starší koncepce *middle ground*, která se soustřeďovala na proces přizpůsobování a akulturace v průběhu civilizačního střetávání,¹⁵ snaží se historikové přechodu z různých písemných i materiálních projevů vyčíst myšlenkový a emoční stav lidí, kteří se trvale nalézají na pomezí určitých definovaných společenství.

Nutno však přiznat, že tyto nadějně nové pohledy na sebe zatím berou podobu spíše hloubkových sond a analytických článků, zkoumajících různé metodické postupy a mapujících nejvhodnější možné předměty takto definovaného zájmu.¹⁶ Jejich reflexe ve výukovém programu se zdá být záležitostí budoucnosti, a to především zařazením vhodných textů do seminárních rozborů. Dosavadní zásahy do

niku etnokultur v atlantickém světě (včetně pobřežních oblastí Afriky a Jižní Ameriky) 18. a 19. století, i když se bezpochyby jedná o *sui generis* odpověď na současnou ideu globální vesnice.

¹⁴ Pojem přecházení (*passing*) je konceptualizován například v pracích sborníku *Passing and the Fiction of Identity*. Vyd. GINSBERG Elaine K., Durham 1996; též SOLLORS Werner, *Neither Black nor White Yet Both: Thematic Explorations of Interracial Literature*, New York 1997.

¹⁵ Pojem *middle ground* konceptualizoval WHITE Richard, *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650–1825*, Cambridge (Mass.) 1991.

¹⁶ O zájmu historiků o fenomén nevyhraněné identity svědčí i práce věnované transvestitismu či hermafroditismu, viz např. BONOMI Patricia, *The Lord Cornbury Scandal: The Politics of Reputation in British America*, Chapel Hill 1998, v níž však autorka sleduje spíše vývoj dobových postojů a funkci pomluvy než samotnou konstrukci pojmu.

tradičního vršení faktů vztahujících se k vývoji koloniálního společenství směrem k nezávislé, svobodné, republikánské a federativní Unii přinesly především zařazení jednak nových témat, jednak nových výkladů založených na obrovském nárůstu výzkumu. Nové výklady jsou založeny v první řadě na výsledcích tzv. nových sociálních dějin, které se hlavní měrou podílely na podstatných změnách, jimiž koloniální a rané národní dějiny prošly v posledních desetiletích. Sociální dějiny narušují nacionalistické paradigma nejen svou nepolitickostí; samou povahou svého zpracování mají daleko blíže ke struktuře omezeného vzorku kvantitativních údajů než k příběhu vyprávěnému vševědoucím autorem – historikem.¹⁷ Formulace výzkumných cílů a objevené, v mnoha případech interdisciplinární metody nových sociálních dějin byly nejprve ověřovány v hloubkových analytických studiích věnovaných relativně malým demograficko-geografickým jednotkám, nejčastěji v rozsahu venkovského města (obce).¹⁸ I když se tento lokálně zaměřený typ výzkumu objevoval i později,¹⁹ postupně se zájem historiků obracel k jednotlivým vrstvám a skupinám populace vyčleněným na základě etnicity, věku, pohlaví, rodinné příslušnosti, sociálního postavení a dalších demografických a sociologických kritérií. V průběhu 70. let se tak etablovaly jako samostatné odnože koloniálních sociálních dějin ženská studia, studia rodiny, studia věnovaná indiánům a Afroameričanům. Fenomén migrace se stal rovněž předmětem podrobných kvantitativních analýz, a to z hlediska

¹⁷ Na sociální dějiny jako antitézi tradičního historického příběhu poukázali ANDERSON Fred – CAYTON Andrew R., *The Problem of Fragmentation and the Prospects for Synthesis in Early American Social History*, WMQ 50, 1993, s. 299–300.

¹⁸ DEMOS John, *A Little Commonwealth; Family Life in Plymouth Colony*, New York 1970; GREVEN Philip J., *Four Generations: Population, Land, and Family in Colonial Andover, Massachusetts*, Ithaca 1970; LOCKRIDGE Kenneth A., *A New England Town, the First Hundred Years: Dedham, Massachusetts, 1636–1736*, New York 1970; ZUCKERMANN Michael, *Peaceable Kingdoms: New England Towns in the Eighteenth Century*, New York 1970. Za jediného významného předchůdce těchto demografických sond lze považovat POWELL Sumner Ch., *Puritan Village: The Formation of New England Town*, Middletown 1963.

¹⁹ RUTMAN Daret B. – RUTMAN Anita H., *A Place in Time: Middlesex County, Virginia, 1650–1750*, New York, 1984, je pokusem o odlišné vymezení místního společenství jako systému sociálních vazeb.

místního původu, sociálního složení, demografické charakteristiky i dalších ukazatelů.²⁰

V následujících desetiletích se netradičním tématům koloniálních dějin věnovali přední američtí historikové, kteří je obohacovali o nové pohledy a metodické postupy. O slovo se však přihlásily také nově pojímané hospodářské dějiny, jejichž nejvýznamnější představitelé poukázali na provázanost organizace ekonomického života s přenosem moci mezi různými vrstvami sociální struktury, a to z hlediska nejen dosud běžně mapovaných hierarchií třídních a majetkových, ale především rasových, rodových (*gender*) a rodinných vztahů. Právě nový koncepční pohled na koloniální ekonomiku a na její širší společenské funkce, který se zformoval do ucelené podoby počátkem 90. let, se stal výchozím bodem pro zásadní a všestrannou inovaci výkladu koloniální epochy.²¹ Důraz na ekonomické hledisko se také stal významným, i když nikoli jediným podnětem k jeho teritoriálnímu rozšíření, a to z třinácti budoucích států Unie o dosud z velké části opomíjenou britskou Západní Indii. Osud těchto okrajových kolonií v americké historiografii odrážel po dlouhou dobu priority prezentistické whigovské linie, podle níž rané americké dějiny vrcholily vznikem nezávislé republikánské Unie. Ačkoli barbadoští plantážníci použili v odporu vůči londýnským intervencím heslo *no taxation without representation* jako první již v polovině 17. století, tamní parlament náležel mezi nejstarší koloniální sněmy na západní polokouli a bílí osadníci se těšili jednomu z nejliberálnějších volebních cenzů v britském impériu,²²

²⁰ BAILY Bernard, *Voyagers to the West: A Passage in the Peopling of America on the Eve of the Revolution*, New York 1986.

²¹ Přehled stavu bádání v tomto směru a nejvýznamnější přínosy nové koncepce hospodářských (zejména agrárních) dějin USA koloniálního období přinesla konference *The Economy of Early British America: The Domestic Sector*, která se konala v Huntingtonově knihovně v kalifornském San Marinu v říjnu 1995. Konferenci organizoval a tématicky zabezpečil jeden z nejvýznamnějších badatelů v oblasti hospodářských dějin John J. McCusker, spoluautor velké syntetické práce o koloniální ekonomice: McCUSKER John J. – MENARD Russel R., *The Economy of British America, 1607–1789*, Chapel Hill 1991.

²² SPURDLE Frederick G., *Early West Indian Government; Showing the Progress of Government in Barbados, Jamaica, and the Leeward Islands, 1660–1783*, Palmerston

v očích historiků lojalita v období revoluce nadlouho vyloučila britské osady v Karibském moři z pokrokového příběhu. Vnitřní politický a institucionální vývoj cukerných ostrovů zůstával ve stínu jejich obchodního a kapitálového významu, jímž přispívaly k rozkvětu a prosperitě „historicky perspektivních“, úspěšně rebelujících kolonií kontinentálních.²³

Snaha zbavit se diktátu budoucnosti se však podílela na zahrnutí britského Karibiku do americké koloniální historie jen zčásti. Podrobný výzkum koloniálního zemědělství jako klíčové ekonomické činnosti osadníků postupně odhalil existenci určitých rysů, společných všem britským osadám a všem typům agrární výroby včetně cukerní ekonomiky karibských ostrovů. Zatímco dříve historikové vyzdvihovali rozdíly mezi domácím farmařením v Nové Anglii, obchodováním se zemědělskými přebytky ve středoatlantických koloniích a plně tržně orientovanou ekonomikou monokultur pěstovaných na plantážích Jihu za pomoci otrocké práce (tabák ve Virginii, indigo v Jižní Karolíně, cukr v Západní Indii),²⁴ v poslední době naopak zdůrazňují, jak hluboce byla v zemědělském podnikání bílých osadníků zakořeněna myšlenka individuální soběstačnosti zaručující jistou autonomii roz-

North (N.Z.), 1963; též DUNN Richard S., *The Barbados Census of 1680; Profile of the Richest Colony in English America*, WMQ 26, 1969, s. 3–30.

²³ Vyloučení karibských ostrovů z americké koloniální společnosti a zúžení jejich role na obchodní funkci cukerního průmyslu je patrné například v jinak vysoce ceněné práci HENRETTA James A., *The Evolution of American Society 1700–1815: An Interdisciplinary Analysis*, Lexington-Toronto-Londýn 1973, zvl. s. 52–55. V době vydání knihy se však již objevily první práce zásadního významu o povaze koloniální společnosti a otrockého systému na ostrovech britské Západní Indie z pera O. Pattersona, R. Sheridana a R. Dunna, mezi nimiž klíčové postavení zaujala monografie DUNN Richard S., *Sugar and Slaves: The Rise of the Planter Class in the English West Indies, 1624–1713*, New York 1972.

²⁴ Z tohoto hlediska velmi fundovaný rozbor problematiky, přehled dosavadních výsledků a naznačení perspektiv podal LEMON James T., *Spatial Order: Households in Local Communities and Regions*, in: Greene Jack P. – Pole J.R. (vyd.), *Colonial British America: Essays in the New History of the Early Modern Era*, Baltimore-Londýn 1984, s. 86–122.

²⁵ Konceptní shrnutí nových pohledů na specifiku agrárního vývoje USA v 18. a 19. století podal KULIKOFF Allan, *Households and Markets: Toward a New Synthesis of American Agrarian History*, WMQ 53, 1996, s. 322–355.

hodování.²⁵ Mezi soběstačné hospodářství a zámořský obchod s farmářskými přebytky a plantážními produkty vstoupil velmi silný místní trh, na němž se od samého počátku realizovala podstatná část koloniální směny.²⁶ A nejen to: v rozporu s předpokládanou postupující komercializací koloniálního zemědělství a stále výlučnější specializací na plodiny úspěšně vyvážené do zámoří se ukázalo, že v 18. století rostla produkce určená pro domácí spotřebu, a to i za cenu omezení tržních kultur.²⁷ Plantážníci z Chesapeake, kteří v polovině 17. století osazovali každou volnou plochu tabákem, se stále více věnovali pěstování obilí a zeleniny, chovali drůbež, prasata i dobytek, stloukali máslo a vyráběli sýry. Domácí zásobování ostatně od počátku doprovázelo i nesmírně výnosnou cukernou ekonomiku britské Západní Indie. Jak ukázaly výzkumy, vedle rozsáhlých třtinových plantáží se na ostrovech udržovala početná vrstva drobných a středních farmářů produkujících potraviny zčásti pro sebe, zčásti pro místní trh; tato síť byla doplňována výnosy z otrockých políček, jejichž přebytky se rovněž ocitaly na nedělních tržištích.²⁸

Představa soběstačné rodinné agrární jednotky, ať již farmy či plantáže, za níž zjevně směřovala do koloniální Ameriky většina přistěhovalců z britských ostrovů i z kontinentu, zdaleka ne vždy splňovala požadavek nejvyššího zisku v přísně ekonomickém smyslu. Ačkoli ve vývoji koloniálního zemědělství hrál trh a dálkový obchod významnou roli, nebyly jedinými činiteli, které ovlivňovaly ekonomické rozhodování a sociální chování osadníků.²⁹

Ryze ziskové propočty a úvahy nezřídka ustupovaly sociálnímu ideálu patriarchálního společenství ztělesněného v podobě venkovského hospodářství v čele s vládnoucím mužem – správcem a hospodářem, s ustálenými rolemi všech členů rozdělenými podle věku,

²⁶ Přední hospodářský historik J. McCusker uvádí, že k domácí spotřebě nebo pro místní trh bylo určeno dokonce kolem 75 % koloniální zemědělské produkce; McCUSKER John J., *Measuring Colonial Gross Domestic Product: An Introduction*, WMQ 56, 1999, s. 4.

²⁷ WALSH Lorena S., *Summing the Parts: Implications for Estimating Chesapeake Output and Income Subregionally*, WMQ 56, 1999, s. 53–94.

²⁸ DUNN Richard S., *The Barbados Census*, s. 12n.

²⁹ Syntézu raných amerických agrárních dějin podal KULIKOFF Alan, *The Agrarian Origins of American Capitalism*, Charlottesville (Va.) 1992.

pohlaví, postavení v rodině a právního statutu (otroci, námezdní sluhové).³⁰ Patriarchální model společenského mikrokosmu se jako řídicí norma promítal do nejrůznějších projevů veřejného i soukromého života, počínaje dědickými a majetkovými zákony, které diskriminovaly nároky manželek a omezovaly ekonomickou aktivitu žen vůbec, a konče ikonografií koloniálních rodinných portrétů a architektonickými symboly jižanských sídel, manifestujících dominantní postavení majitelovo. Krajní podřízení osudů dětí otcovské vůli, patrné zejména v puritánských společenstvích, a vykázání žen do výlučně domácí sféry, patrné téměř všude, představovaly nejviditelnější každodenní důsledky patriarchálního vnímání řádu, odpovědnosti a hierarchie.³¹

Jestliže přijmeme argumenty svědčící o průraznosti mimoekonomických faktorů v obecném chování zemědělské populace, musíme ovšem z tohoto zorného úhlu přehodnotit i dosavadní soudy týkající se vln vzestupu či úpadku koloniální společnosti.³² Byla-li pro dosažení pocitu komfortu a uspokojení míra ekonomické nezávislosti a soběstačnosti důležitější než čistý peněžní zisk, nemusel pokles tržní produkce a snížení objemu vývozu nevyhnutelně znamenat celkové zhoršení poměrů. Právě v období demografického úpadku Nové Anglie na počátku 18. století došlo k renesanci místní samosprávy, což současníci shledávali jako jednoznačně pozitivní jev.³³ Stagnace příjmů z vir-

³⁰ Vědomí napětí mezi „penězi“ a „patriarchátem“ jako kulturními metaforami symbolizujícími vzorce sociálního chování se objevilo již v jedné z nejpozoruhodnějších prací posledních desetiletí o koloniální Virginii 18. století, psané za použití metod historické antropologie, viz ISAAC Rhys, *The Transformation of Virginia, 1740–1790*, Chapel Hill 1982, s. 21, 40.

³¹ Demografické důsledky puritánského patriarchátu zkoumal podrobně GREVEN Philip J., *Four Generations*; o typologii rodinných modelů se pokusil ve své pozdější práci *The Protestant Temperament: Patterns of Child-Rearing, Religious Experience, and the Self in Early America*, New York 1977.

³² Takové fáze vzestupu a úpadku uvádí např. McCUSKER John J. – MENARD Russel R., *The Economy of British America, 1607–1789*, 2. vyd., Chapel Hill 1991, s. 67n.

³³ Obecně přijímaný názor o úpadku Nové Anglie v 18. století je obsažen (vedle řady monografických prací) i v monumentální a dosud uznávané syntéze koloniálních hospodářských dějin McCUSKER John J. – MENARD Russell R., *The Economy of British North America, 1607–1789*; pokus o radikální revizi tohoto pohledu viz MAIN Gloria L. – MAIN Jackson T., *The Red Queen in New England?* WMQ 56, 1999, s. 121–150, kde autoři využili zádušních inventářů k důkazům o růstu předrevoluční novoanglické ekonomiky a vzestupu bohatství na všech majetkových úrovních.

ginského tabáku ve 20. a 30. letech byla doprovázena změnou životního stylu plantážníků, jehož projevem byla stavba okázalých sídel, orientace na luxusní spotřebu na úkor investic a již zmíněná tendence k ekonomické autonomii jednotlivých hospodářství. „Netržní“ chování zemědělských podnikatelů, jakým byl například opakovaný exodus na Západ za vidinou samostatnosti či pěstování nevýnosných subsistenčních plodin, doprovázel příznivý vývoj některých ukazatelů životní úrovně, jako byla nutriční hodnota potravy, průměrná délka života či rozšíření vzdělanosti.³⁴

Vzdáme-li se představy, že určujícím rysem rané americké ekonomiky bylo více či méně přímočaré směřování od subsistenčního farmářství ke kapitalistické zemědělské produkci, a přijmeme-li skutečnost, že vlastní usedlost s velkou mírou hospodářské autarkie představovala v rozhodování lidí hodnotu často nadřazenou tržnímu zisku (jinak se dá jen obtížně pochopit vytrvalý proud osadníků opouštějících výnosné okolí rostoucích měst a směřujících k západní hranici), zbavíme se další tradiční opory whigovsko-progresivistické vývojové linearity.³⁵ Všudypřítomná existence samostatných rodinných hospodářství nutně vtiskovala systému společenských vztahů podobu patriarchální pyramidy, jejíž mikromodel představovala právě venkovská rodina.³⁶ Tento vzorec společenské interakce s celou řadou odstupňovaných hierarchií

³⁴ Soudobý trend doporučuje doplnit měřitelné ukazatele životní úrovně (především velikost HDP na hlavu) tzv. indexem lidského rozvoje, který počítá s kvalitativními faktory (úroveň vzdělání, diskriminace, distribuce příjmů), viz DAVIS Lance – ENGERMAN Stanley, *The Economy of British North America: Miles Traveled, Miles Still to Go*, WMQ 56, 1999, s. 11. O rostoucí kvalitě stravy píše několik autorů, viz např. McMAHON Sarah F., *A Comfortable Subsistence: The Changing Composition of Diet in Rural New England, 1620–1840*, WMQ 42, 1985, s. 26–65.

³⁵ Na obavu z ohrožení ekonomické nezávislosti rodinných farem jako jednu z hlavních příčin boje za politickou nezávislost kolonií poukázal BUSHMAN Richard L., *Massachusetts Farmers and the Revolution*, in: Jellison Richard M. (vyd.), *Society, Freedom, and Conscience: The American Revolution in Virginia, Massachusetts, and New York*, New York 1976, s. 77–124.

³⁶ Obecnou platnost tohoto modelu potvrdily práce z posledních let, zkoumající klíčový význam venkovských domácností pro preindustriální ekonomiku a sociální poměry v různých oblastech Unie (CRAIG Lee A., *To Sow One Acre More: Childbearing and Farm Productivity in the Antebellum North*, Baltimore 1993; McMURRY Sally, *Transforming Rural Life: Dairying Families and Agricultural Change, 1820–1885*,

nadřazenosti a podřízenosti, který se mimo rodinu promítal do složité sítě sousedských, patronážních a klientelních vztahů, tvoří jeden z klíčových prvků současného výkladu o rozložení moci v koloniální Americe. V rolnické společnosti se snadným přístupem k půdě (ve formě vlastnictví nebo řidčeji nájmu) byla autorita manžela a otce, uplatňovaná v rodinném kruhu, nejvýznamnější pobídkou k práci jednotlivých členů společenství; rodinné vztahy a vztahy uvnitř „domácností“ do značné míry nahrazovaly třídní strukturu a třídní pracovní motivy Starého světa.³⁷ Zakořeněný rodinný řád a přijatá společenská etika, které ovládaly venkovské městysy Nové Anglie stejně jako sousedsko-příbuzenské sítě plantážnického Jihu, konservovaly nerovnoměrné rozvrstvení moci a vštěpovaly podřízené postoje značné části členů venkovského společenství, nemluvě o existenci takřka bezprávné skupiny zotročených Afro-Američanů.

Objevny důraz na strukturu rodinných vztahů jako klíče k zodpovězení otázky distribuce moci a způsobů jejího výkonu přinesla vlna novátorských prací z historické demografie, které se objevily na počátku 70. let a znamenaly první velký nástup tzv. nových sociálních dějin.³⁸ Závěry vyvozené z kvantitativních analýz a následných rekonstrukcí demografických trendů v životě novoanglických obcí vyvrátily dosavadní předpoklady, podle nichž odloučenost a mobilita rodinných

Baltimore 1995; BARDAGLIO Peter W., *Reconstructing the Household: Families, Sex, and Law in the Nineteenth Century South*, Chapel Hill 1995; McCURRY Stephanie, *Masters of Small World: Yeoman Household, Gender Relations, and the Public Culture of the Antebellum South Carolina Low Country*, New York 1995).

³⁷ VICKERS Daniel, *Competency and Competition: Economic Culture in Early America*, WMQ 47, 1990, s. 3–29; TÝŽ, *Working the Fields in a Developing Economy: Essex Country, Massachusetts, 1630–1675*, in: Innes Stephen (vyd.), *Work and Labor in Early America* Chapel Hill 1988, s. 49–69. Převahu rodinných pracovních vztahů odráží podle autora například menší frekvence a intimní povaha rolnických svátků (což platí od Nové Anglie až po Chesapeake) ve srovnání s komunální, ritualizovanou povahou obdobných slavností v Anglii, kde měly symbolizovat třídní smír (*Competency and Competition*, s. 24–25).

³⁸ Viz pozn. 18. Americká historická demografie brala podněty z prací školy *Annales* a ještě více Cambridgeské skupiny pro dějiny obyvatelstva a sociální struktury v Anglii, jejíž hlavní výsledky byly shrnuty do monumentální syntézy WRIGLEY E. A., SCHOFIELD R. S., *The Population History of England, 1541–1871: A Reconstruction*, Londýn 1981.

farem poskytovaly jejich členům prostor pro emancipaci od tradičních tyraní společenských norem a umožňovaly svobodnější seberealizaci. P. Greven, K. Lockridge, J. Demos a jejich následovníci naopak shodně konstatovali převažující vliv otcovské kontroly a disciplíny a přetrvávání patriarchálních modelů rodinné organizace.³⁹ Další výzkumy prokázaly, že nejen novoanglické, ale i středoatlantické a jižní rodiny vesměs přísně respektovaly zavazující normy protestantismu a kolektivního étosu v mezilidských vztazích.⁴⁰ Zároveň historikové odhalili a systematicky prozkoumali propastné demografické rozdíly mezi jednotlivými geografickými oblastmi a z nich plynoucí odlišnosti fungování patriarchálních vzorců.⁴¹

Revoluční poznatky historické demografie vytvořily nepostradatelnou věcnou základnu pro jakékoli další seriózní bádání, neboť přinesly kvalifikovaný obraz nejvýznamnějších demografických trendů a definovaly vzorce biologického chování rodin v jednotlivých regionech. Nicméně její závěry byly do značné míry omezeny na kvantifikovatelné kategorie a jejich deriváty, jako byl populační růst, rodová skladba, plodnost, úmrtnost, délka života, velikost rodiny a její struktura, reprodukční chování. Až důkladné zpracování demografického materiálu umožnilo od druhé poloviny 70. let obrátit pozornost k vnitřnímu životu rodiny, ke světu jejích hodnot a mezilidských vztahů, ke způsobu, jakým patriarchální model ovlivňoval chod celé společnosti jako její formativní mocenský princip. Tato oblast bádání se záhy

³⁹ SMITH Daniel B., *The Study of the Family in Early America: Trends, Prospects, Problems*, WMQ 39, 1982, s. 6–7.

⁴⁰ Studie rodinných poměrů ve středoatlantických koloniích viz FROST J. William, *The Quaker Family in Colonial America: A Portrait of the Society of Friends*, New York 1973; též WELLS Robert V., *Quaker Marriage Patterns in Colonial Perspective*, WMQ 29, 1972, s. 415–442. Vývoj na Chesapeake podrobil rozboru SMITH Daniel B., *Inside the Great House: Planter Family in Eighteenth-Century Chesapeake Society*, Ithaca (N.Y.) 1980.

⁴¹ Po zmíněných průkopnických pracech, které podrobně prozkoumávaly situaci v jednotlivých obcích Nové Anglie, věnovali historikové soustředěnou pozornost plantážnímu osídlení kolem zátoky Chesapeake, a to především kolonii Maryland, v níž se zachovala pramenná základna lépe než v sousední Virgínii; nejvýznamnější studie pocházejí z pera Lois Green Carr, Loreny S. Walsh, Russela Menarda a Alana Kulikoffa.

dostala do středu zájmu nových sociálních dějin, neboť hierarchie rodinných vztahů byla podle názoru historiků hlavním poutem, které spojovalo koloniální a porevoluční společnost, a ve srovnání s Evropou mnohem více ovlivňovala politickou sféru, zdánlivě vyhrazenou pro aktivitu bílé mužské populace.⁴² Rodinu a především domácnost (*household*) pojali badatelé již nejen jako demografickou entitu, nýbrž jako základní hospodářskou a sociální jednotku, jejíž členové byli právně i ekonomicky závislí na její hlavě – patriarchovi. Z tohoto pohledu spadaly do kategorie domácnosti rodinné farmy stejně jako otrokářské plantáže a k závislým členům náleželi vedle žen a „dětí“, tj. všech ekonomicky nesamostatných potomků, i otroci a polonevolné pracovní síly – nájemní sluhové. Prameny umožnily historikům zařadit do těchto závislých skupin v roce 1774 54 % dospělých obyvatel kolonií; s dětmi dosahoval tento podíl výše až 80 %.⁴³ Vyloučit patriarchální domácnost z raných amerických dějin by znamenalo vyloučit z politického dění většinu tehdejší populace a omezit dějinný příběh na „interakci svobodných, majetných bílých mužů“.⁴⁴

Rekonceptualizace politických dějin ve smyslu jejich rozšíření o rozsáhlou síť mocenských závislostí, které charakterizovaly vztahy v rodinách a hospodářstvích, je naléhavá tím spíše, že patriarchální princip hluboko do 19. století nejen neatrofoval, nýbrž díky působení nejrozličnějších vlivů spíše nabýval na síle.⁴⁵ I v koloniích, původně zalo-

⁴² SHAMMAS Carole, *Anglo-American Household Government in Comparative Perspective*, WMQ 52, 1995, s. 106. Podstatné teze článku byly předneseny jako hlavní referát na zvláštním zasedání Semináře Jižní Kalifornie k raným americkým dějinám v Huntingtonově knihovně v lednu 1994.

⁴³ Tamtéž, s. 123.

⁴⁴ Tamtéž, s. 143.

⁴⁵ Patrnou výjimku představují změny ve struktuře domácnosti, provázející vznik novoanglického textilnictví po roce 1820. Odchod žen (zejména bývalých farmářských dcer) do továrních systémů přinesl dočasnou emancipaci z patriarchálních vztahů a povzbudil dělnice (přes společné bydlení, vzdělávání, zájmovou činnost) k hledání náhradní kolektivní identifikace (PRUDE Jonathan, *The Coming of Industrial Order: Town and Factory Life in Rural Massachusetts, 1810–1860*, New York 1983; DUBLIN Thomas, *Women at Work: The Transformation of Work and Community in Lowell, Massachusetts, 1826–1860*, New York 1979; WOLOCH Nancy, *Women and the American Experience*, New York 1984).

žených jako útočiště náboženského disentu, se vážky mocenských mikrostruktur stále více přesouvaly z autority církevní na rodinnou. S rehabilitací místní samosprávy a sekularizací životního stylu v novoanglických přístavech a posléze i farmářských městečkách puritánská církev-obec v průběhu 18. století podstatně omezila svou kontrolu nad obecnými mravy a přestala výrazněji zasahovat do pravomocí hlavy domácnosti. Jižní plantážnické rodiny zase upevnily svou prestiž, majetek a vliv díky příznivým demografickým trendům (vyrovnání rodového poměru, více dětí, delší věk, snížená úmrtnost), neboť při zajištěné generační posloupnosti byly schopny lépe udržovat a rozšiřovat rodová panství. Nerovnost mezi jednotlivými členy domácnosti a privilegované postavení patriarchy podporovala i rozhodnutí koloniálních zákonodárců. Rozmach plantážního otroctví po roce 1700 nejprve na Chesapeake a posléze v Karolínách a Georgii přinesl soustavu zákonů definujících podřízené postavení černocho, jejichž vzory vytvořili v britských koloniích již v 60. letech 17. století otrokáři z Malých Antil. Až do sklonku koloniální vlády se v podřízeném právním (a samozřejmě i sociálním) postavení dočasně ocitala i velká část bělošských přistěhovalců, kteří přicházeli jako nesvobodná pracovní síla, ať již to byli irští námezdní sluhové, angličtí vězni či němečtí *redemptioners*.⁴⁶ Ekonomické partnerství žen v rodině, manifestované například existencí manželek-podnikatelek zejména ve středoatlantických přístavních městech, bylo po roce 1750 ohrožováno zákony oklešťujícími jejich možnosti disponovat majetkem a dědické nároky.⁴⁷ Vítězství republikánských zásad a politické svobody, potvrzené v revoluci 1776–1789, pak provázelo striktní vykázaní žen do domácí, soukromé sféry a zesílení jejich ekonomické závislosti na mužské hlavě rodiny.⁴⁸ Právě hierarchické a neplnoprávné vztahy uvnitř domácnosti

⁴⁶ Shrnutí problematiky bílé nesvobodné práce v 18. století viz DUNN Richard S., *Servants and Slaves: The Recruitment and Employment of Labor*, in: Greene Jack P. – Pole J.R. (vyd.), *Colonial British America*, s. 169–172.

⁴⁷ GUNDERSEN Joan R. – GAMPEL Gwen V., *Married Women's Legal Status in Eighteenth-Century New York and Virginia*, WMQ 39, 1982, s. 115, 133.

⁴⁸ Z dosavadních studií na toto téma je patrně nejhodnotnější KERBER Linda K., *Women of the Republic: Intellect and Ideology in Revolutionary America*, Chapel Hill (N.C.) 1980, viz též WILSON Joan H., *The Illusion of Change: Women and the American*

stí či hospodářství zrodily některé nejzávažnější politické diskursy amerických dějin první poloviny 19. století: protiotrokářské hnutí a ženskou emancipaci. Americká předindustriální domácnost tak představuje vzorový příklad přerůstání soukromé sféry ve sféru veřejnou, které provázelo a spoluutvářelo euroatlantické modernizační procesy.⁴⁹

Závratný vzestup kvantitativní historické demografie⁵⁰ a následně dějin rodiny podnítil rozmach bádání o podprivilegovaných skupinách populace, diskvalifikovaných rasou či rodovou příslušností, a to dokonce to do té míry, že v 70. letech ženská problematika téměř ovládla odborná diskusní fóra. Ve výkladovém plánu přehledných kursů je postavení žen osvětleno v několika významech. Především je jeho prostřednictvím oslabena jednodimensionální představa uceleného dějinného příběhu (v případě USA vzniku národního státu na republikánských principech) se samozřejmými protagonisty a staty.⁵¹ Bez znalosti společenského zařazení žen a výkladu sociální konstrukce ženství v jeho vývojových souvislostech nelze objasnit síť mocenských hie-

Revolution, in: Young Alfred E. (vyd.), *The American Revolution: Explorations in the History of American Radicalism*, DeKalb 1976, 383–445. Upevňování patriarchálních institucí na předválečném Jihu konstatovali GENOVESE Eugene, *The World the Slaveholders Made*, New York 1969, a FOX-GENOVESE Elisabeth, *Within the Plantation Household: Black and White Women of the Old South*, Chapel Hill, 1988. Tzv. modernizace rodinného modelu, k níž podle některých badatelů došlo po roce 1800, nemusela zároveň znamenat uvolnění patriarchálních vztahů, Větší respekt vůči dětské osobnosti a zdůraznění emočních prvků v rodinné výchově byly zpravidla provázeny větším připoutáním ženy-matky a manželky k domácí, privátní sféře, viz k tomu REINIER Jacqueline S., *Rearing the Republican Child: Attitudes and Practices in Post-Revolutionary Philadelphia*, WMQ 39, 1982, s. 150–163.

⁴⁹ K zakladatelskému dílu Jürgena Habermase viz nověji *Habermas and the Public Sphere*. Vyd. Calhoun CRAIG, Cambridge (Mass.) 1992.

⁵⁰ Dílčí přehled výsledků historické demografie shromáždil jeden z nejvýraznějších představitelů této disciplíny M. A. Visnovskis, viz *Studies in American Historical Demography*. Vyd. Maris A. VISNOVSKIS, New York 1979.

⁵¹ V této souvislosti je třeba přiblížit studentům myšlenku, že jakýkoli rodový pohled a identita, tedy i mužská, převažující ve výkladu tradičních politických dějin, jsou sociální konstrukcí a jako takové je nutno je chápat; na to upozornila např. K. M. Brown: „We must be careful not to mislead ourselves and our readers that histories of men are synonymous with human history or the histories of entire groups“ (BROWN Kathleen M., *Braue New Worlds: Women's and Gender History*, WMQ 50, 1993, s. 325).

rarchií, vztahů dominance, závislosti a podřízenosti, které se promítaly do oblasti práva, náboženství i dělby práce. Konkrétní podoba těchto vztahů, situovaná místně i časově, pak tvoří významnou položku v celkové charakteristice odlišností a specifik, jimiž se vyznačovaly jednotlivé geografické oblasti a v nich vznikající typy politické kultury. Na druhé straně však nelze složitou problematiku rodových vztahů redukovat na další sugestivní příběh, tentokrát o všestranném úpadku autonomie žen a jejich postupné přeměně v nesvéprávné strážkyně domácího krbu.⁵² Zvláště svůdnou explanativní představou je ztráta ženské svobody a rovnoprávného postavení v případě indiánských společenství, jejichž příslušnice byly působením evropského kolonialismu zbaveny důstojné sociální náplně svých rodových rolí a tak pozbyly své dosavadní ženské identity.⁵³ Nicméně je potřeba zdůraznit, že rodové vztahy a v jejich rámci i postavení žen nejsou v přehledných kursech výlučným výkladovým principem, nýbrž dílčím tématem, bez něhož nelze postihnout komplexní mocenskou strukturu koloniální společnosti.

Jestliže jsme jako výchozí organizační princip výkladu zvolili hospodářsko-sociální vývoj s ústředním důrazem na fenomén rodinných hospodářství (farem či plantáží), ovlivnil tento přístup pochopitelně

⁵² Význam revoluce pro oslabení patriarchální moci diskutoval FLIEGELMAN Jay, *The American Revolution against Patriarchal Authority, 1750–1800*, Cambridge (Mass.) 1982; na zlepšení ženského údělu díky revoluci poukázala NORTON Mary Beth, *Liberty's Daughters: The Revolutionary Experience of American Women, 1750–1800*, Boston 1980.

⁵³ Rodové vztahy považují někteří badatelé za klíčové téma amerického encounteru, neboť změny rodových rolí a sociální konstrukce rodové identity v domorodých společenstvích zásadně ovlivnily strukturu mocenských vztahů, podvázaly funkci společenských mechanismů a rozvrátily jejich dosavadní chod; viz např. GUTIERREZ Ramón A., *When Jesus Came, the Corn Mothers Went Away: Marriage, Sexuality, and Power in New Mexico, 1500–1846*, Stanford 1991; ANDERSON Karen, *Chain Her By One Foot: The Subjugation of Women in Seventeenth-Century New France*, Londýn 1991; o významu žen v kulturním přenosu i WHITE Richard, *The Middle Ground: Indians, Empires, and Republics in the Great Lakes Region, 1650–1815*, New York 1991, kap. 2. Závislost biologické identity na sociální náplni rodové příslušnosti zaznamenala PERDUE Theda, *Slavery and the Evolution of Cherokee Society, 1540–1866*, Knoxville 1979, 15–17; TÁŽ, *Cherokee Women: Gender and Culture Change, 1700–1835*, Lincoln 1998; též THORNTON John, *African Dimension of the Stono Rebellion*, *American Historical Review* (dále AHR) 96, 1991, s. 1101–1113.

i způsob, jakým se výklad vyrovnává s diskursem multikulturalismu. Domorodí indiáni a importovaní černí otroci nepředstavovali dva rovnocenné typy podprivilegovaných skupin znevýhodněných rasou a civilizačními návyky, neboť v systému mocenských vztahů rané americké společnosti zaujímali podstatně odlišné místo. Zatímco Afroameričané byli ve velké většině jako plantážní, popřípadě domácí otroci neplnoprávními příslušníky domácností a tedy bezprostředně zahrnuti do společenských hierarchií, na jejichž žebříčku jim bylo vykázáno nejnižší místo, indiáni, ač postupně zasahováni všemožnými negativními vlivy evropské kolonizace od epidemií po alkohol, zůstávali (s omezeným využitím na plantážích zejména v britské Západní Indii a v Jižní Karolíně) na značné části kolonizovaného území po dlouhou dobu do velké míry mimo tento systém.⁵⁴ Bělošská společnost ovšem od samého počátku vytvářela sociální konstrukce pojmu rasa, které vycházely z předpokladu inferiority nositelů odlišných kulturních a civilizačních znaků, i když zvláště v případě indiánů se zdaleka nejednalo o přímočarý proces.⁵⁵ Nicméně těsný vztah černošství a otroctví, všudypřítomná intergrace černochoů (snad s výjimkou maroonských bratrstev Západní Indie) do koloniální společnosti a v neposlední řadě i vytrvalost, s níž se černošská otázka udržuje mezi prioritami americké rasové a sociální politiky, dostatečně ospravedlňují požadavek na odlišení obou případů rasové diskriminace.

Koloniální a předválečné černé otroctví bylo v komunistickém dějepisectví téma výsostně *politicky korektní*, jemuž nečetní historikové zabývající se dějinami USA věnovali mimořádnou pozornost, neboť

⁵⁴ Domorodci ovšem prakticky od samého počátku stětávání vstupovali s Evropany do dosti intenzivních obchodních vztahů, které měly zásadní vliv na rozbití prekoloniálních indiánských kultur; z hojné literatury uvádím alespoň kontroverzní práci MARTIN Calvin K., *Keepers of the Game: Indian-Animal Relationship and the Fur Trade*, Berkeley 1978.

⁵⁵ Proměnami obrazu indiána v písemných svědectvích raných cestovatelů a osadníků se zabývá množství studií, od NASH Gary B., *Image of the Indian in the Southern Colonial Mind*, WMQ 29, 1972, s. 197–230, po KUPPERMAN Karen O., *Presentment of Civility: English Reading of American Self-Presentation in the Early Years of Colonization*, WMQ 54, 1997, s. 193–228. K osvětlení sporné otázky vzniku negativního obrazu černochoů přispěla významně práce JORDAN Winthrop, *White over Black: American Attitudes Toward Negro, 1550–1812*, New York 1968.

tento bezesporu klíčový historický fenomén představoval jeden z hlavních důkazů farizejství buržoazní ideologie vůbec a nelidskosti severoamerického kapitalismu zvláště.⁵⁶ Sama o sobě tedy jeho přítomnost v přednášené látce – na rozdíl od předchozích námětů – neznamenalala žádnou tématickou revoluci. Tím spíše však bylo zapotřebí zbavit je (pokud možno) zděděné ideologické zátěže a předložit studentům poznatky současného bádání o postupném vytváření rasových postojů a upevňování instituce otroctví jako jejich extrémní projekce do sociálních vztahů.⁵⁷ Celou problematiku pak bylo nutno začlenit do širšího tématického plánu utváření a vývoje mocenských struktur prostřednictvím identifikačních konstrukcí, který tvoří jednotící princip výkladu.

V tradičním marxistickém pojetí byl vztah dominantní bílé většiny k zotročeným i svobodným Afroameričanům raných amerických dějin povětšinou generalizován a zúžen na materialistickou simplifikaci černocho jako objektu bělošského vykořisťování, pouhé levné pracovní síly, později výnosnější obdoby bílého továrního dělníka ve výrobní mašinérii jižních plantáží. Tento zkreslený obraz navíc vykazoval pozoruhodnou sterilitu vůči jakýmkoli proměnám v čase, které přece musely respektovat požadavky vyvíjející se ekonomiky.⁵⁸ Úko-

⁵⁶ Z chudé produkce normalizačního dějepisectví, věnovaného vývoji USA, uvádím alespoň NAVRÁTIL Jan, *Stručné dějiny USA*, Praha 1983; viz též reprezentativní sovětskou syntézu BOLCHOVITINOV Nikolaj N. et al., *Istorija SŠA. Tom I (1607–1877)*, Moskva 1983.

⁵⁷ Výmluvný důkaz o setrvačnosti zjednodušených představ o povaze amerického černého otroctví v duchu *Chaloupky strýčka Toma* Harriet Stoveové přináší skutečnost, že v přijímacích zkouškách na magisterská americká studia volí již po několik let naprostá většina uchazečů právě toto téma pro esej, neboť povrchní černobílé vidění rasové problematiky, udržované nepochybně petrifikovanou středoškolskou výukou, pokládá za samozřejmý, obecně přijatý a bezproblémový návod k prezentaci „vlastního názoru“.

⁵⁸ Ve třech kapitolách výše zmíněných sovětských Dějin USA, věnovaných cestě k občanské válce, jejichž autorem byl z největší části N. N. Bolchovitinov, paradoxně chybí jakákoli zmínka o podmínkách života otroků. Veškerý výklad spočívá na obecných ekonomických souvislostech a „velkých“ politických událostech, jedná se tedy o typické výlučné dějiny bílého muže. Jediná skoupá sonda do poměrů na jižních plantážích zmiňuje pouze průměrnou velikost plantáže a počet otroků, údaje pro svou aproximativní povahu prakticky bezcenné (s. 232–233).

lem kursů bylo v první řadě rozbít zakořeněnou schématickou představu rozlehlé jižanské plantáže se stovkami otroků jako nejběžnějšího (a téměř univerzálního) životního prostředí amerických černochů, zrušit prostomyslné rozdělení na zlé plantážníky a hodné, leč bezbranné černochy, osvětlit rasovou koexistenci nikoli jako jednostranný diktát podmínek se strany silnějšího, nýbrž jako vzájemný proces kreativní adaptace, a podnítit studenty k úvahám o pozitivním přínosu často bolestivého rasového střetávání pro kultivaci občanské společnosti.

Aby výklad získal jednak sociální a geografickou plastičnost, jednak časovou dimenzi, bylo třeba do něho uvést a přednostně rozvíjet tři dotud zanedbávané tématické linie. Studenti si nejprve museli uvědomit, že rasové postoje se v koloniální Americe vyvíjely od prvotních nejistých náznaků nerovnoprávného postavení po jeho postupnou právní institucionalizaci v podobě otroctví, kterou v plné míře přinesly teprve otrocké zákoníky 18. (v Západní Indii 17.) století.⁵⁹ Dále, proti jednodimensionální představě černocha jako otroka na velké plantáži bylo zapotřebí vyzdvihnout rozdíly, které charakterizovaly mezirasové vztahy v jednotlivých oblastech, včetně poukazů na existenci různě početných vrstev svobodných černochů a zdůraznění specifík, jimiž se otrokářská praxe vyznačovala při různých druzích otrocké práce a v různých regionech, od fakticky polosvobodných černých zaměstnanců filadelfských řemeslnických dílen přes fluktuující nájemné otroky na Chesapeake po vražedné polní gangy na Jamajce.⁶⁰ Třetí závažnou inovaci přinesl podrobnější pohled

⁵⁹ DEAL Douglas, *A Constricted World: Free Blacks on Virginia's Eastern Shore, 1680–1750*, in: Carr Lois Green – Morgan Philip – Russo Jean B. (vyd.), *Colonial Chesapeake Society*, Chapel Hill-Londýn 1988, s. 275–305; VAUGHAN Alden T., *Blacks in Virginia: A Notes on the First Decade*, WMQ 29, 1972, s. 469–479; BILLINGS Warren S., *The Cases of Fernando and Elisabeth Key: A Note on the Status of Blacks in Seventeenth Century Virginia*, WMQ 30, 1973, s. 467–474.

⁶⁰ Životní podmínky černochů v oblastech mimo plantážní ekonomiku osvětlují nedávné práce NASH Gary B., *Forging Freedom: The Formation of Philadelphia's Black Community, 1720–1840*, Cambridge (Mass.) 1988; PIERSON William, *Black Yankees: The development of an Afro-American Subculture in Eighteenth Century New England*, Amherst 1988; WHITE Shane, *Somewhat More Independent: The End of Slavery in New*

na konkrétní podobu života na velkých plantážích, které představovaly nejvyhraněnější – i když zdaleka nikoli nejběžnější – jeviště rasového střetávání. Zde se výklad soustředil zejména na méně známou oblast vnitřní struktury a života černošských komunit a jejich propojení s okolním světem: na jejich mocenské a majetkové rozvrstvení, existenci nájemné práce mezi otroky, možnosti volného pohybu, rozsah samostatného rozhodování a podnikání otroků na plantážích i mimo ně, otrocké příjmy a výdělky umožňující vykoupení apod.⁶¹ Na celém Jihu byli otroci od samého počátku nikoli pouhými zneužívanými roboty, nýbrž aktivními podílíky na místní ekonomice a směně, což otevíralo cestu k majetkové i mocenské diferenciaci uvnitř černošského společenství.⁶² Vymezený prostor pro individuální uplatnění ovšem tím pevněji svazoval nesvobodné černochoy se stávajícím systémem a posiloval paternalistické funkce otrokáře, na jehož benevolenci (a přirozeně i podnikatelském smyslu) závisely přídělky

York City, 1770–1810, Athens (Ga.) 1991. Rozdíly mezi různými typy jižanských plantážních ekonomik a podmínkami otrocké práce demonstroval DUNN Richard S., *A Tale of Two Plantations: Slave Life at Mesopotamia in Jamaica ant Mount Airy in Virginia, 1799 to 1828*, WMQ 34, 1977, s. 32–65. O rozšířené migraci otroků spojené s jejich pronajímáním na farmy i do měst píše HUGHES Sarah S., *Slaves for Hire: The Allocation of Black Labor in Elisabeth City County, Virginia, 1782 to 1810*, WMQ 35, 1978, s. 260–286.

⁶¹ Z rozsáhlé literatury k tématu náleží do zakladatelského fondu GENOVESE Eugene D., *Roll Jordan, Roll: The World the Slaves Made*, New York 1976; BLASSINGAME John, *The Slave Community: Plantation Life in the Antebellum South*, New York 1972; FOGEL Robert W. – ENGERMANN Stanley L., *Time on the Cross: The Economics of American Negro Slavery*, 2 sv., Boston 1974; GUTMAN Herbert G., *The Black Family in Slavery and Freedom, 1750–1925*, New York 1976; FOX-GENOVESE Elisabeth, *Inside the Plantation Household*. Současné práce mnohem více respektují místní a typologické odlišnosti plantážního života, viz např. HUDSON Larry E., *To Have and to Hold: Slave Work and Family Life in Antebellum South Carolina*, Athens 1997; DUSINBERRE William, *The Dark Days: Slavery in the American Rice Swamps*, New York, 1996; STEVENSON Brenda E., *Life in Black and White Family Community in the Slave South*, New York 1996; MORRIS Christopher, *Becoming Southern: The Evolution of a Way of Life, Warren County and Vicksburg, Mississippi, 1770–1860*, New York 1995.

⁶² Pro koloniální období dokládá tuto skutečnost WOOD Betty, *Women's Work, Men's Work: The Informal Slave Economics of Lowcountry Georgia*, Athens (Ga.) 1995.

otrockého komfortu.⁶³ Všechna tato tři témata – historické souvislosti vytváření černošské identity, pluralita černošské zkušenosti s rasismem a otroctvím a konečně vnitřní hierarchie života na jižanských plantážích – jsou propojena leitmotivem patriarchální nadvlády, který jako organizující princip vřazuje černošskou problematiku do klíčového schématu distribuce moci v předindustriální Americe.

V případě černých otroků stejně jako v případě žen byly důsledky neplnoprávného postavení nejvíce pocítovány ve vztazích uvnitř jednotlivých „domácností“ (plantáží, farem, hospodářství) jako základních výrobně-sociálních jednotek, i když právní a zákonné normy tuto faktickou nerovnost formálně sankcionovaly a v řadě případů vymezovaly její konkrétní podobu. Právě všudypřítomné napětí mezi právní formalizací moci a jejím skutečným výkonem poskytuje prostor pro rozšíření výkladu o lekce občanské výchovy, neboť konkrétní podmínky života neplnoprávných skupin spíše než samotný fakt jejich nerovného postavení před zákonem podnítily reformní hnutí první poloviny 19. století a učinily z dotud domácích záležitostí předmět občanského zájmu a veřejné diskuse.⁶⁴ Poněkud odlišnou optiku přístupu ve výkladu raných amerických dějin však vyžadovalo pojetí problematiky domorodého obyvatelstva, neboť indiáni byli v daleko menší míře integrováni do neformální sítě mocenských vztahů charakterizovaných patriarchální dominací. V tomto případě bylo především nutno zbavit domorodé etnikum vžitého stigma viktimizace

⁶³ K problematice „spolupráce“ otroků na instituci otrokářství faktickým přijetím bílého paternalismu a rodinným a pracovním konformismem viz například nedávný článek MORRIS Christopher, *The Articulation of Two Worlds: The Master-Slave Relationship Reconsidered*, *Journal of American History* (dále JAH) 85, 1998, s. 982–1007. Na nové možnosti ve výzkumu majetkových rozdílů a sociálně-pracovních hierarchií mezi plantážními otroky poukázal PENNINGTOTH Dylan, *Slavery, Freedom, and Social Claims to Property among African Americans in Liberty County, Georgia, 1850–1880*, JAH 84, 1997, s. 405–435.

⁶⁴ A. Stanley ve své nedávné práci snesla řadu důkazů, že nemožnost prodávat svobodně na trhu svou pracovní sílu (paradoxně včetně ženské prostituce – níže citovaná práce s. 240n.) byla jedinou částí právní diskriminace otroků, kterou abolicionisté podrobovali důsledné kritice; viz STANLEY Amy Dru, *From Bondage to Contract: Wage Labor, Marriage, and the Market in the Age of Slave Emancipation*, Cambridge (Mass.) 1998.

a zároveň oparu romantické idealizace a představit je jako nositele svébytných civilizačních hodnot, které byli jeho příslušníci schopni po dlouhou dobu hájit v postavení rovnocenného partnera kolonistů. Indiáni jako obchodníci, válečníci i diplomaté spoluvytvářeli podstatnou měrou koloniální dějiny a zároveň měli své vlastní dějiny, do nichž přímo či nepřímo zasáhla evropská invaze. Je třeba přiznat, že z koncepčních i praktických důvodů výklad na sledování této poslední tématické linie do značné míry rezignoval, používá ji však do té míry, aby se vyhnul anglocentrickým interpretacím klíčových událostí civilizačního střetávání. Chování indiánů vůči vetřelcům motivovala taktika vzájemných kmenových válek a spojenectví přinejmenším stejně silně jako potřeba reagovat na nepřátelské či ohrožující kroky koloniální politiky i praxe.

Zrušení dějnotvorného monopolu, který zužoval střetávání na jednosměrný proces zatlačování, popřípadě přímo fyzické likvidace indiánů Anglosasy, a vyzdvižení úlohy domorodých civilizací jako samostatného činitele amerických dějin bylo potřeba rozšířit o diferencovaný obraz vzájemných styků v jejich každodenní konkrétní podobě.⁶⁵ Kromě oboustranných přeпадů, válečných střetů a diplomatických jednání se výklad věnuje i podmínkám soužití indiánských a bělošských komunit na území kolonií, vzájemným představám a očekávání, způsobu řešení sporů, realizaci obchodních transakcí, fenoménu spřátelených kmenů, místu indiánů v koloniálním právním systému, misijním pokusům o selektivní akulturaci a dalším tématům, tvořícím obsah *middle ground*, prostoru, v němž obě strany usilovaly zvládnout nedobrovolnou situaci, v níž se ocitly. Stejně jako v případě černochoů, i u indiána – symbolu neznámého kontinentu upozornil výklad na otázku evropské konstrukce jeho obrazu, charakterizovaného na rozdíl od Afroameričanů mnohem bohatší složitostí významů a vyvíjejícího se od původní sympatické odlišnosti přes „krutost“

⁶⁵ K tomuto problému existuje rozsáhlá literatura zejména díky rozvoji etnohistorie od konce 60. let, jejíž vývoj a nejdůležitější mezníky shrnula pro českého čtenáře RAKOVÁ Svatava, *Severoameričtí indiáni 17. století: interpretace a obraz*, ČČH 95, 1997, s. 349–384.

a „barbarství“ až po vznik rasově motivovaných odsudků a před-
sudků.⁶⁶

Integrovat domorodce do amerických dějin jako jejich samozřej-
mou součást, nikoli jako moralizující memento či exotickou kamej
zdobící velký příběh vítězného tažení na Západ,⁶⁷ znamená odstra-
nit krajní (a občas sousedící) představy „civilizování panenské pusti-
ny bílými osadníky“ a „ztraceného ráje ušlechtilých divochů“ (z nichž
ona poslední je v českém povědomí díky kulturně historickým okol-
nostem patrně mnohem běžnější). Konceptuální obtížnost a zálud-
nost tohoto úkolu si dobře uvědomují sami američtí historikové,
neboť indiánské téma se snad více než černošské dotýká samé
podstaty mýtotočivé role dějin jako jednoho z nejvýznamnějších
prostředků národní identifikace.⁶⁸ Protože český výklad může být
od mýtotočivého břemene osvobozen – vzhledem k výše uvedené
potřebě zachovat ideovou osu „západního příběhu“ – jen částečně,
spočívá hlavní přínos historických kursů ve zvýraznění přítomnosti
indiánů, v charakteristice procesu střetávání jako trvalého napětí
a kolísání mezi spoluprací a konfliktem na všech úrovních, od kaž-
dodenní koloniální koexistence sousedících etnických mikrospolečen-
ství po politické a diplomatické styky na nejvyšší oficiální úrovni.
Takto postavený výklad se snad může úspěšně vyhnout nebezpečí

⁶⁶ Ke vzniku koncepce rasy v 18. století (vedle průkopnické obsáhlé studie Winthrop
Jordana z roku 1968, která se zabývá i nečernošskými etniky) lze využít nedávných
prací HUDSON Nicholas, *From Nation to 'Race': The Origin of Racial Classification in
Eighteenth-Century Thought*, *Eighteenth-Century Studies* 29, 1996, s. 247–264; *Race:
The Origins of an Idea, 1760–1850*. Vyd. AUGSTEIN Hannah F., Bristol 1996; *Race and
the Enlightenment: A Reader*. Vyd. EZE Emmanuel Ch., Cambridge 1997. Projevy
barevného rasismu jsou ovšem mnohem starší; nedávný přehled diskuse k tématu
podal VAUGHAN Alden T., *Roots of American Racism: Essays on the Colonial Experience*,
New York, 1995. Na pozitivní obrazy amerického etnika v rané anglické percepci a na
nepřítomnost systematického rasismu poukázala KUPPERMAN Karen O.,
*Presentment of Civility: English Reading of American Self-Presentation in the Early Years
of Colonization*, *WMQ* 54, 1997, s. 193–228.

⁶⁷ Teorii kameje neboli indiánských dějin jako ozdobného přívěsku anglosaského *mas-
ter narrative* vyslovil indiánský historik DELORIA Vine, *We Talk, You Listen: New
Tribes, New Turf*, New York 1970, s. 39.

⁶⁸ Obtížnost tohoto problému vystihl ve své inspirující úvaze RICHTER Daniel K.,
Whose Indian History? *WMQ* 50, 1993, s. 379–393.

„indiánských příspěvků“ k bílému příběhu, jaké představují například domnělé irokézské výpůjčky amerického federalismu.⁶⁹ Společná zkušenost unikátní historické situace může ovšem tvořit organizující princip multietnického výkladu pouze pro období, kdy kooperativní složka tvořila její významnou součást, tj. do prvních desetiletí 19. století.⁷⁰ Pro rané národní období pak je potřeba věnovat pozornost nejen odsunu jižních kmenů za Mississippi, ale i organizovaným protestům proti Jacksonově indiánské politice, které spoluvytvářely reformní proud občanské angažovanosti založené na solidaritě „podprivilegovaných“.⁷¹

Pro všechny historiky bez ohledu na jejich postavení v ideologickém, metodickém i hodnotovém spektru zůstávají vrcholnými událostmi raných amerických dějin revoluce, válka za nezávislost, vznik Unie a přijetí ústavy. Osvětlit smysl a význam této epochy tak, aby výklad odpovídal celkové koncepci sledování zjevných i skrytých mechanismů výkonu moci v sociálním systému, není ovšem nijak jednoznačnou záležitostí. Všechny hlavní interpretační linie posledních desetiletí (republikánská, neoprogresivistická, liberální) podávají přesvědčivé důkazy o své autenticitě a oprávněnosti; záleží na tom, chápeme-li revoluci spíše jako osvobození od minulých omezení nebo jako startovní čáru ke vzniku liberálního, popřípadě demokratického kapitalismu. Zdá se, že položíme-li těžiště této politické či ideologické

⁶⁹ Velmi podnětnou diskusi k tomuto tématu přineslo fórum historiků, uveřejněné ve *William and Mary Quarterly* 53 (1996), 341–386.

⁷⁰ Na revoluční možnost interpretace prvních dvou století amerických dějin v termínech nikoli tradičně časoprostorových (tažení bělochů na Západ), nezbytně implikujících ideologické konsekvence, nýbrž strukturálně regionálních (dějiny veškeré populace a jejích přesunů mezi Atlantikem, kanadskou hranicí, Floridou a Mississippi) poukázal v nedávné diskusi COUNTRYMAN Edward, *Indians, the Colonial Order, and the Social Significance of the American Revolution*, *WMQ* 53, 1996, s. 342–362.

⁷¹ HERSHBERGER Mary, *Mobilizing Women, Anticipating Abolition: The Struggle against Indian Removal in the 1830's*, *JAH* 86, 1999, s. 15–40, upozorňuje na významné zapojení žen do kampaně proti odsunu indiánů. Ženy často osobně dobře znaly indiánskou problematiku díky své misijní a charitativní činnosti, tj. převažovaly opět motivy povýtce praktické.

výkladové vrstvy do výsledků revoluce, do textu ústavy, Listů federalistů a dalších základních dokumentů amerického konstitucionalismu, váže se k budoucímu vývoji spíše linie liberální, která je spjata s ekonomickými podmínkami nastupujícího agrárního kapitalismu.⁷² Dodržení koncepčního rámce však vyžaduje sledovat ještě další vrstvu: skloubit revoluci představující mohutný emancipační akt celonárodního rozvoje, obrovský přínos k upevnění politických svobod a propracování systému vlády lidu s fenoménem revoluce, v němž „lidem“ rozuměla republikánská rétorika pouze bílé muže a revoluční hesla o právech, svobodě a rovnosti byla vytvářena jimi a pro ně.⁷³ Revoluce a ústava nepochybně znamenaly radikální odvrát od předchozího režimu, v němž inherentní lidská nerovnost byla předpokládána jako nezměnitelný základ mezilidských vztahů (což ovšem nevyklučovalo požadavky na adekvátní politickou reprezentaci).⁷⁴ Revoluční proces sám však nepřinesl okamžitou změnu mocenských vztahů uvnitř společnosti, nýbrž vytvořil prostor, kapacitu, potencialitu, kterou teprve budoucnost mohla využít a naplnit. Jistě není náhodou, že velké americké emancipační dokumenty 19. století, ať se již jedná o „Prohlášení citů“ – program Americké protiotrokářské společnosti sepsaný při jejím vzniku v roce 1833, nebo památnou deklaraci „ženského“ shromáždění v Seneca Falls z roku 1848, jež se stala jedním z klíčových textů raného amerického feminismu, para-

⁷² K nejvýznamnějším představitelům liberálního směru náleží Joyce Appleby, John Diggins a Isaac Kramnick (APPLEBY Joyce, *Capitalism and a New Social Order: The Republican Vision of the 1790s*, New York 1984; DIGGINS John P., *The Lost Soul of American Politics: Virtue, Self-Interest, and the Foundations of Liberalism*, Chicago-Londýn 1984; KRAMNICK Isaac, *Republican Revisionism Revisited*, AHR 87, 1982, s. 629–664).

⁷³ Omezení republikánské rétoriky na privilegovanou skupinu bílých mužů dokazuje rozborem textů SMITH-ROSENBERG Carroll, *Dis-Covering the Subject of the „Great Constitutional Discussion,“ 1786–1789*, JAH 79, 1992, s. 841–873.

⁷⁴ Edward Countryman v odpovědi v diskusi v časopise William and Mary Quarterly 53 (1996), s. 382. Američtí historikové nejsou zdaleka zajedno v otázce, nakolik radikální posun k rovnosti americká společnost během revoluce zažila, jak o tom svědčí materiály z diskuse o knize Gordona Wooda *The Radicalism of the American Revolution* na výročním zasedání Organizace amerických historiků 1993, uveřejněné ve William and Mary Quarterly 51, 1994, s. 677–716.

frázuji rétoriku *Founding Fathers* a výslovně se odvolávají na zásady „revoluce otců“ 1776–1789.⁷⁵

Zůstává ovšem nespornou skutečností, že bezprostřední porevoluční vývoj nejen potvrdil, ale dokonce prohloubil podřízené postavení příslušníků neprivilegovaných vrstev diskvalifikovaných etnicitou, rasou či rodem. Americký liberální kapitalismus, k němuž revoluce otevřela cestu, byl kapitalismem agrárním, jehož rozvoj a prosperita těsně závisely na dostatku půdy a pracovních sil. Revoluce bezpochyby uvolnila mnoho pout a omezení koloniální společnosti, které agrární expanzi na principu svobodné soutěže bránily. Hospodářský i územní rozvoj, těžící z rovných příležitostí bílých mužů, však na druhé straně přinesl urychlené vyhánění indiánů ze západní půdy; Unii stačilo pouhých čtyřicet let, aby odklidila za Mississippi silné domorodé kmeny, které po předchozí téměř dvě staletí dokázaly udržovat kolonisty při pobřeží. Podobně zákon zisku v podmínkách liberálního kapitalismu vedl nejprve k masívnímu importu černochoů a po roce 1808 k systematickému pěstování domácí otrocké populace, která zajišťovala pracovní síly pro expanzivní ekonomiku Jihu. Revoluce neodstranila ani podřízený sociální statut třetí hlavní neprivilegované skupiny americké společnosti, totiž bílých žen. Jejich kolektivní existence získala jen nakrátko politickou dimenzi v podobě „republikánského mateřství“, vznešené úlohy výchovy amerického potomstva v duchu republikánských občanských ctností, avšak porevoluční vývoj ženskou nerovnoprávnost a závislost spíše prohloubil.⁷⁶ Rozmach podnikatelského individualismu počátkem 19. století vykázal ženy dosti striktně do domácí sféry, v níž ctnosti ztrácely občanskou kvalifikaci a měnily se ve vlastnosti očekávané od poslušné ženy a matky v patri-archální rodině.⁷⁷

⁷⁵ Oba mnohokrát publikované texty nalezneme např. v *Basic Readings in American Democracy*. Vyd. UROFSKY Melvin I., Washington D.C. 1994, s. 114, 121.

⁷⁶ O metafoře revolučního mateřství psala KERBER Linda K., *Women of the Republic*, s. 283n; též WILSON Joan H., *The Illusion of Change*, s. 412n.

⁷⁷ Na otázku vzestupu či poklesu sociálního postavení žen v důsledku revoluce není v americké historiografii jednotný názor, někteří badatelé vidí v revoluci start k ženské emancipaci a ke stírání rozdílů rodových rolí; viz např. NORTON Mary Beth, *Liberty's Daughters*“ (pozn. 52).

Přes kontinuitu většiny předrevolučních mocenských struktur je však revoluci nutno vykládat jako přelomový jev amerických dějin. Revoluční praxe počínaje bojkotem britského zboží a konče účastí ve vojenských kampaních zapojila do aktivní politiky po dlouhou dobu nejrůznější vrstvy americké společnosti včetně nemajetných, žen a černochů.⁷⁸ Revoluční rétorika a ideologie, adresované původně bílým mužům, byly vtěleny do ústavy a právního řádu, což poskytovalo ostatním skupinám nástroje k boji za rozšíření občanských práv a zrušení nejrůznějších diskriminací v řadě reformních hnutí. Revoluce rovněž učinila cosi velmi podstatného s americkým chápáním společenských vztahů a hodnotovým systémem. Revoluční zkušeností se demokrati- zovala politická kultura, z revolučních idejí vyrostlo protitrokářské hnutí, které existenci „zvláštní instituce“ morálně deklasovalo a poli- ticky zpochybnilo. Při následné expanzi na Jih a Západ byly ovšem zakládány nové a nové farmy a plantáže spravované podle patriarchál- ního modelu, jehož okruh působnosti se tak teritoriálně stále rozšiřo- val. Dosavadní mocenská hierarchie revoluci přežila, avšak vztahy pod- řízenosti a nerovnosti a z nich pramenící napětí se mohly stát a postup- ně také staly předměty veřejné diskuse s politickým rozměrem. I samo ovzduší rovných příležitostí a rozšiřujících se možností pro podnikání měnilo soukromé zájmy na politickou agendu, zcela v duchu Madi-

⁷⁸ Těto otázce se věnovali především historikové příslušející k tzv. nové levici a jejich neoprogresivističtí následovníci (YOUNG Alfred, *The Democratic Republicans of New York: The Origins, 1763–1797*, Chapel Hill 1967; LEMISCH Jesse, *The American Revolution Seen from Bottom Up*, in: Bernstein Barton J. (vyd.), *Toward a New Past: Dissenting Essays in American History*, New York, 1968, 3–45; TÝŽ, *Jack Tar in the Streets: Merchant Seamen in the Politics of Revolutionary America*, WMQ 25, 1968, s. 371–407; HOFFMAN Ronald, *A Spirit of Dissention: Economics, Politics, and the Revolution in Maryland*, Baltimore 1973; HOERDER Dirk, *Crowd Action in Revolutionary Massachusetts, 1765–1780*, New York 1977; NASH Gary B., *The Urban Crucible: Social Change, Political Consciousness, and the Origins of the American Revolution*, Cambridge (Mass.) 1979; COUNTRYMAN Edward, *A People in Revolution: The American Revolution and Political Society in New York, 1760–1790*, Baltimore 1981). Doktorská disertace, na níž Lemisch založil svůj avantgardní článek ve *William and Mary Quarterly* z roku 1968, byla publikována nedávno (LEMISCH Jesse, *Jack Tar vs. John Bull: The Role of New York's Seamen in Precipitating the Revolution*, New York 1997) s poněkud rozčarovanou recenzní odezvou.

sonovy představy o jejich roli v republikánském systému.⁷⁹ Vznikající tovární systémy v Nové Anglii, které se pokoušely dělnicím poskytnout náhradu navyklého rodinného sociálního a morálního zázemí, pak paradoxně přinesly průlom do tradičních rodinných vztahů moci a závislosti.

Výklad raných amerických dějin podle zásad nastíněných v tomto článku se nesnaží být přehlídkou módních témat ani nechce postihnout veškeré revizionistické interpretační postupy, které charakterizují vývoj americké historické vědy za poslední desetiletí. Pokouší se podat koherentní pohled na toto historické období, který sice na jedné straně respektuje tradiční výkladovou linii vzniku národního státu na republikánských principech, na druhé straně však jako hlavní výkladovou strategii chápe vývoj mocenských struktur založených na konstrukci skupinových identit. Je samozřejmé, že pro národní období je hodnocení tohoto procesu odvozeno od základního porozumění revoluci a jejím důsledkům, od odpovědi na otázku, nakolik bylo republikánské pojetí rovnosti schopno nejen ohrozit základní hierarchizující mikrokosmos patriarchálních domácností, ale také vyrovnat se s rostoucí sociální nerovností, která přicházela ruku v ruce s rozvojem liberálního kapitalismu.⁸⁰ Výklad se tak pokouší o nesnadnou úlohu kombinovat přinejmenším tři funkce přemýšlení o dějinách, k nimž by měla výuka raného amerického období české studenty podněcovat. První, poznávací funkce by je měla nejen seznámit s faktografickými údaji o minulosti země, kterou si zvolili za předmět studia, ale upozornit je rovněž na podmíněnost historických svědectví, na limity dobových výpovědí, na subjektivitu a účelovost koncepčních vyprávění, na záludnost selekce předmětů historikova zájmu, na nebezpečí zobecňování zástupných symbolů a na nutnost

⁷⁹ Inspirující studií o vztahu soukromých zájmů a občanských postojů v americké republikánské ideologii je HOWE Daniel W., *The Political Psychology of the Federalist*, in: Ball Terrence – Pocock J.A.G. (vyd.), *Conceptual Change and the Constitution*, DeKalb, Kansas UP 1988, s. 107–136.

⁸⁰ Např. roční příjem potřebných osob do filadelfského městského chudobince vzrostl z 500 na konci 18. století na 2250 v roce 1815 (HABER Carole, *Aging in Colonial America*, in: Shumsky Neil L. – Crimmins Timothy J. (vyd.), *American Life, American People I.*, New York-Chicago 1988, s. 46.

hluboké sebereflexe při vynášení soudů. Dějiny národa obsahují mnohem více než „krále a bitvy“, a nejsou ani pouhým více či méně úspěšným usilováním o současné ideály. Vedle důvěrně známé usable past, použitelné minulosti, té části dějinného příběhu, jež je po generace předávána jako součást tezauru tradiční národní pozitivní sebeidentifikace, existuje nezměrný prostor jiných dějin, otherness – minulosti, která se odehrála, avšak nijak nezapadá ani se nehodí do dosavadních poznávacích i emočních schémat. Toto vědomí nemá studentům přinést pocit rozkolísání a relativizace všech hodnot, nýbrž jejich rozšíření o dimenze dosud zanedbávané.

Druhou funkcí výuky dějin je působení výchovné, které v tomto případě nabývá zvláštní důležitosti. Američané byli během svého vývoje konfrontováni s nejrůznějšími situacemi a problémy, jimž čelí každý politický systém založený na zásadě vlády většiny, a jejich řešení má pro společnost, která musí znovu získávat demokratické návyky, přímo instruktivní význam. Soudím, že pro české poměry je zapotřebí vyzdvihnout tradiční občanské kvality, jak je Američané prokazovali v mnoha rozhodujících okamžicích svých dějin, a to nejen lásku ke svobodě a samosprávě, ale ochotu a odvahu za ně bojovat. Americký příklad by měl studentům potvrdit, že zachování liberálních svobod je naprosto nutnou podmínkou k jakémukoli dalšímu společenskému pokroku ve smyslu odstraňování chudoby a diskriminace všeho druhu.

S touto úlohou již těsně souvisí třetí role, totiž role mýtotvorná. Má-li se pro studenty stát příslušnost k těmto hodnotám a pocit souvazečnosti se světem, který tyto hodnoty vyznává, samozřejmostí, musí výklad obsahovat i odlesk nadnárodního, civilizačního identifikačního mýtu, který by vyvažoval sebestřednost a provinciálnost úzce nacionální ideje. Snadněji pak přijmou i nezvyklé a zprvu nepřijemné povinnosti, které s sebou tato příslušnost přináší: nejen občanskou angažovanost a odvahu, ale i umění naučit se žít s odlišnými a nakonec i být odlišným.

Summary

The Place of American Colonial and Early National History in the Czech University Teaching and Research after 1989: Example, Inspiration, Civic Education, or No Use?

Besides a brief survey of the teaching of U.S. history through the last decade, the article summarizes principles and important points which the author thinks could serve as guidelines to improve the contemporary knowledge and understanding of American history at Czech universities.

Before 1989, teaching and writing about early American history had been badly neglected and in many cases grossly distorted for many decades. For the colonial period, the official narrative was limited to white Anglo-Saxon march to the „first bourgeois revolution“, the only conflict being between „capitalist“ colonies and „feudal“ or „reactionary“ British government. By gaining independence, the Americans created a mighty empire of bourgeois pseudo-liberties as well as imperial ambitions, the wealth of which was based on slave labor and exploitation of wage earners. Although the Civil War was admitted to be a liberation movement, this „second bourgeois revolution“ opened the way to another social evils – unrestrained capitalism, ubiquitous racism and aggressive imperialism. Ironically, the real life conditions of American underprivileged classes – slaves, hired farmhands, factory workers, women – were constantly out of attention of Marxist historians in Eastern Europe.

With the breakdown of the Communist rule, new demands in this field emerged. First, the history of the United States had to be made much more available to Czech students as a part of Western civilization knowledge, particularly through the newly established university courses at the related faculties and institutes. Second, the official Marxist narrative had to be replaced with polyfunctional explanation of what happened in British North America and the Union 1600 through 1865, to render the history which would be spirited with respect to basic democratic and liberal values. The conventional „nati-

onal story“, i.e. the development of colonial thought and actions through the anti-British fight to the free, republican and federal Union, has also to be re-narrated. Now the Revolution appears as a complex movement of various motives, interests, and expectations, produced by no unanimous patriotic citizens but structured colonial social groupings.

Third, the new narrative had to encompass the scope of new findings that American historical science has discovered in last decades about the nature of power relations in colonial and early national America. To comply with his demand, the teacher has to include into the explanatory web various underprivileged classes – blacks, natives, women, indentured servants, outsiders of all kinds, and to point out their place in the hierarchy of American society, with particular regard to patriarchal household. Respecting grossly the dynamic growth of colonial and early national economy, the teacher would define the early American household – farm, plantation – as a basic unit where most of power was distributed and applied well until the Reconstruction, the patriarchal order and values often suppressing the law of the highest profit. In this connection, the last discoveries about the beloved Marxist topics – Blacks and Indians – should be included in teaching, correcting the simplified but still living black-and-white picture of winners and losers (inner hierarchy of slave societies, complex character of various civilization encounters, etc.). Fourth, with all respect to the social and political outcomes of the Revolution, its complex heritage would be pointed out, including the consolidation of white men power, gradual disenfranchisement of women, territorial expansion of slavery, and active anti-Indian policy of the new state.

Through various courses in early American history, the teacher should explain how a Western nation coped with its immense historical burden, how and why its people chose their attitudes and decisions, and why democratic and liberal values: government of law – not men, civic liberty, personal freedom, property rights, have been worthy of protection and defense. Moreover, the early stages of American capitalism and democracy bore vices similar to the con-

temporary Czech development, and it is very helpful for students to know how these problems were faced and solved. Last but not least, through complex American history, students should learn to respect the existence of marginalized and minority groups including various „others“, the demands of which are mostly ignored in the Czech history as well as in Czech present.